

Recenzje

Słownik biograficzny matematyków polskich, redakcja Stanisław Domoradzki, Zofia Pawlikowska-Brożek, Danuta Węglowska, Tarnobrzeg 2003, str. 286. ISBN 83-917293-3-8.

W drugiej połowie lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia Instytut Matematyczny PAN zaczął wydawać w postaci preprintów kolejne zeszyty *Materialów do Słownika Biograficznego Matematyków Polskich* (z. I (1984); z. II (1986); z. III (1988); z. IV (1990); z. V (1990); z. VI (1992); z. VII (1994)). Cenny pomysł przygotowania takiego słownika, godny ze wszelkich miar poparcia, zyskał nie tylko moralne wsparcie środowiska, ale także instytucjonalne w postaci związanych z nim grantów. Publikowane zeszyty zawierały liczne błędy, ale rolą preprintów było udostępnienie tekstu środowisku matematyków polskich, celem ich zweryfikowania i przygotowania informacji wolnych od błędów i nieścisłości. Autorzy biogramów otrzymywali liczne uwagi i uzupełnienia, jak również korekty błędów merytorycznych, często trudnych do usunięcia bez znajomości twórczości naukowej danej osoby. Po pierwszym okresie entuzjazmu aktywność zespołu wyraźnie zmalała. Tym niemniej przed kilku laty niektórzy spośród autorów biogramów podjęli próbę opublikowania opracowanego tekstu, kompilacji kolejnych preprintów, nie konsultując go już ze środowiskiem matematyków polskich. Próba publikacji zakończyła się niepowodzeniem.

Kryteria doboru nazwisk do słownika też nie są jasne. Dlaczego jest tam tylu nauczycieli, którzy nie zasłużyli się niczym specjalnym? Istnieje przecież możliwość stworzenia listy nauczycieli w szkołach

średnich w Polsce w okresie ostatnich trzydziestu lat i opublikowania w postaci *Słownika polskich nauczycieli matematyki*, ze wskazaniem miejsca i czasu pracy, programów nauczania, najwybitniejszych uczniów itp.

Można by sobie wyobrazić, że w *Słowniku matematyków polskich* powinni się znaleźć 1) wszyscy matematycy, którzy wkładali na uniwersytetach i w innych ważnych szkołach (np. kolegia jezuickie, pijarskie i inne, Akademia Zamojska); 2) autorzy publikacji matematycznych (książki, prace, podręczniki), 3) nauczyciele, po których pozostały publikowane popisy lub inne teksty; 4) matematycy, którzy z innego powodu rozsławili naukę polską (np. twórcy złamania Enigmy); 5) matematycy, którzy zasłynęli w innych dyscyplinach (np. filozofia) lub też stosowali matematykę w innych dziedzinach, itp. Dlaczego jedne biogramy są bardzo krótkie, inne bardzo długie, co nie zawsze wynika z rangi osiągnięć, autor tej recenzji nie był w stanie wyjaśnić. Pomijam oczywiście wielkość dostępnych zasobów źródłowych dotyczących danej osoby. Wydaje się, że autorzy *Słownika* całkowicie zlekceważyli tak ważną rzecz w tego typu publikacjach, jak konsultacje środowiskowe. W zasadzie nie należało przygotowywać biogramów sprzed XIX wieku. Można je znaleźć w *Historii nauki polskiej* (Tom VI, *Dokumentacja bio-bibliograficzna, indeks biograficzny tomu I i II*, Ossolineum 1974). W większości są tam zacytowane dosłownie lub zmodyfikowane

biogramy z PSB (*Polski Słownik Biograficzny*), m.in. biogramy matematyków polskich. Wiele biogramów można odnaleźć także w publikacjach Józefa Bielińskiego (*Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, tomy I–III, Kraków 1899–1900; *Królewski Uniwersytet Warszawski (1816–1831)*, tomy I–III, Warszawa 1907–1911) i w pracach innych autorów. Pozostały więc do opracowania przede wszystkim biogramy z XIX i XX wieku.

Tytuły książek nie są na ogół cytowane w oryginalnej pisowni, czasami podane są tytuły podobne. Publikacje cytowane w biogramach nie zawsze podawane są chronologicznie. W jednym biogramie oryginalne tytuły prac raz tłumaczone są na język polski (np. Jan Ptaszycki), a innym razem podawane są w oryginalnym brzmieniu lub w transkrypcji (np. Julian Sochocki). W odniesieniu do publikacji, które cytuje Teofil Żebrawski w swojej *Bibliografii*, można było podać w biogramie odsyłacz do Żebrawskiego. Byłoby to dużym ułatwieniem dla Czytelnika i można by w ten sposób wymienił jeśli nie wszystkie publikacje danego autora, to przynajmniej te, które cytuje Żebrawski. Cała uwaga autorów skupiła się na danych biograficznych, zajmowanych stanowiskach, tytułach itp. W dodatku wiele informacji biograficznych pochodzi z drugiej ręki. W polskich bibliotekach i archiwach jest jeszcze wiele materiałów biograficznych dotyczących matematyków polskich. Trzeba tylko do nich sięgnąć. Mało uwagi poświęcono choćby krótkiemu opisowi dorobku, a jeżeli już taki opis jest, to pozostawia na ogół wiele do życzenia (stara terminologia, ogólniki, brak merytorycznej oceny dorobku, choćby w formie wskazania źródła opinii). W *Słowniku* brakuje wstępu, w którym omówiono by stopnie, tytuły naukowe i stanowiska obowiązujące na ziemiach polskich na przestrzeni stuleci. Bez tego zrozumienie niektórych sformułowań (docentura, vice-profesor, adiunkt itd.) może okazać się trudne.

Podtytuły typu: *nauczyciel, jezuita, geometra wykreślny, ksiądz, statystyk czy*

fizyk nie są niczym uzasadnione, a wręcz przeszkadzają. Zresztą nie każdy autor ma taką metryczkę w *Słowniku*. Np. nie wszyscy księża zostali odnotowani w ten sposób.

Poniżej przytaczam pewną liczbę uwag merytorycznych. Jest to tylko wybrana część uwag, które posiadam. Nie przytaczam wszystkich uwag, a to z dwóch powodów; 1) nie jest to recenzja wydawnicza, nie jestem więc zobowiązany do zweryfikowania całego tekstu; 2) nie warto przytaczać wszystkich uwag, gdyż autorzy zapewne nie zechcą z nich skorzystać, tak jak to miało miejsce w przypadku licznych uwag przekazanych przez kilka osób autorom preprintów z biogramami wydanych w IM PAN, w tym przez niżej podpisanego.

Tytus Babczyński napisał *Algebrę wyższą*, a nie *Kurs algebry wyższej*.

Marian Aleksander Baraniecki. Jadwiga Dianni (praca cytowana w biogramie) nie pisze, że studiował w Krakowie.

Mieczysław Biernacki nie był członkiem korespondentem PAN.

Karol Borsuk był w Princeton (*Institute for Advanced Study*), a nie w jakimś *Instytucie Studiów Podoktoranckich (!)*.

Tytuł książki **Aleksandra Czajewicza**: *Trygonometryja płaska i kulista* (Warszawa 1891).

Józef Czech. Jego dane w biogramie są niepełne. W roku 1791 został zastępcą profesora matematyki wyższej, w 1793 został profesorem nadzwyczajnym na katedrze matematyki elementarnej, a w 1799 otrzymał tę katedrę. Był nauczycielem Jędrzeja Śniadeckiego (vide: Alojzy Osieński, *Kazanie na obchód pmiątki Józefa Czecha*, Krzemieniec 1811).

Antoni Dąbrowski, ur. we wsi Piszczów (Ukraina). Wtedy to była Rosja, a nie Ukraina. Byłoby lepiej napisać nazwę geograficzną, tzn. Wołyń. Był nauczycielem w Piotrkowie, Radomiu i Warszawie. Dąbrowski **nie był** członkiem Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. Gdyby tak istotnie było, to byłby najmłodszym członkiem Towarzystwa (por. uwagę o Szopowiczu). Ostatnie posiedzenie Towarzystwa odbyło się 19 IV 1792 roku, kiedy Dą-

browski nie miał jeszcze ukończonych 23 lat. (vide: K. Garliński, *Obraz życia i prac uczonych Śp. X. Antoniego Dąbrowskiego*, Królewsko-Warszawski Uniwersytet, Warszawa 16 X 1826 r.)

Ignacy Domeyko. Dlaczego znaleźli się w *Słowniku*? Sam fakt ukończenia studiów matematycznych jest raczej niewystarczający.

Placyd Dziwiński wydał także książkę *Liczby kierunkowe, ich znaczenie i zastosowanie w matematyce* (Kraków 1882) oraz *Podręcznik arytmetyki i algebry dla wyższych klas szkół średnich* (Lwów 1907). W tytule *Zasady algebry należy dodać i szkół realnych*, Lwów 1891.

Augustyn Frączkiewicz rozpoczął studia na UJ w 1815, a nie w 1816 roku.

Karol Hube, syn Michała, Dyrektora Korpusu Kadetów i profesora fizyki w tym Korpusie, autora *Fizyki dla Szkół Narodowych*. Karol uczęszczał jako ekstern do Szkoły Rycerskiej, którą ukończył w roku 1788. Studiował w Tybindze (Tübingen) w latach 1788–1796, u Christiana Pfeiderera, przyjaciela ojca. Później dawał lekcje prywatne w Wilnie. W roku akademickim 1813/14 przygotował bardzo dobre programy przedmiotów matematycznych dla Uniwersytetu Jagiellońskiego, które potem konsekwentnie realizował. Pierwszy dowodził na swoich wykładach, że trysekcja kąta i podwojenie sześciianu są niewykonalne konstrukcyjnie, ćwierć wieku wcześniej niż uczynił to Pierre-Laurent Wantzel. Te i inne informacje można znaleźć w Bibliotece UJ. Cytowany dokument rks BJ 1070, to nie jedyny dokument o Karolu Hube na UJ. Tytuł cytowanego czasopisma powinien brzmieć *Miscellanea Cracoviensis*.

Franciszek Kasterski. Tytuł przetłumaczonej przez niego książki powinien brzmieć: *Trygonometria podług Lefebure de Fourcy*, a nie *Trygonometria podług Lefebure de Feurcy*.

Adryan Krzyżanowski. Przekreślony tytuł dzieła powinien brzmieć: *Teorya Równań wszech Stopni Podług Binomu Newtona*, Warszawa 1816. Praca nie zawiera

żadnych dowodów, a tylko przykłady numeryczne. Autorowi wydawało się, że każde równanie algebraiczne można sprowadzić do równań dwumiennych, co negatywnie rozstrzygnął już Paolo Rufini (1799).

Tadeusz Kundzicz. Kundzicz był profesorem Katedry Matematyki Stosowanej od roku 1803, a nie od roku 1804. Autor biogramu zapewne nie czytał cytowanego dokumentu (BJ, rks 949/228). Adnotacja, że notatki (loc. cit.) pochodzą od Jundziłła jest nieprecyzyjna. Chodzi tu o Stanisława Bonifacego. Prócz niego przez Uniwersytet Wileński przewinęło się jeszcze czterech innych Jundziłłów (Dominik, Ignacy, Józef, Jan).

Karol Libelt. Jego notatki z wykładów w Berlinie (1826–1831) są w Bibliotece Jagiellońskiej. Napisany przez niego podręcznik dla gimnazjów (1844) jest bardzo dobry, mógłby być stosowany i dziś.

Józef Łęski, zaraz po zajęciu Krakowa przez Austriaków, napisał nienajlepszy podręcznik akademicki: *Darstellungen der sämmtlichen Theile der Mathematik* (Krakau 1801).

Józef Marcinkiewicz (1910–1941). Błędna data śmierci powtórzona jest też w tekście. Został zamordowany w kwietniu 1940 r. w Starobielsku.

Franciszek Mertens był autorem 126, a nie 120 prac (vide: Auguste Dick, *Franz Mertens 1840–1927*, Univ. Graz, Bericht Nr. 151 (1981)). Jest tam pełny spis jego publikacji).

Zbigniew Moroń. Stanisław Ruziewicz postawił w 1925 roku pytanie: Czy można złożyć prostokąt z samych różnych kwadratów? W szczególności, czy kwadrat można rozbić na różne kwadraty? Prace Moronia o rozbiciu kwadratu weszły na trwałe do historii matematyki i są cytowane do dziś.

Grakch Henryk Niewęglowski wydał też książkę *Trygonometria z teorią ilości urojonych i z notami*, Warszawa 1870.

Antoni Odrowąż-Kamiński. Informacje podane w biogramie przeczą sobie. Czytamy tam: *od 1825 był adiunktem Katedry Mineralogii. Starał się o prawo wy-*

kładania na uniwersytecie (docenturę), jednak bez powodzenia. Skoro był adiunktem, więc zgodnie z Ustawą z 1803 roku, można mu było zlecać wykłady. Nie było w Wilnie docentury w rozumieniu XIX wieku – nie było bowiem habilitacji, a nikt nie uzyskał jej odpowiednika w Rosji (tzn. doktoratu) z matematyki w okresie istnienia Cesaarskiego Uniwersytetu Wileńskiego. Jego *Algebra elementarna* ma tytuł *Algebra Elementarna inaczej Zasady Liczbi Ogólnej*, ukazała się zaś w 1879, a nie w 1878 roku.

Jan Ptaszycki obronił pracę magisterską w roku 1881, a nie w 1882. W Michalowskiej Akademii Artyleryjskiej wykładał w latach 1891–95 (vide: I. Ja. Depman, *S.-Peterburskoje matematyczskoje obszczestwo*, Istoriko-mat. Issledovania, vyp. XIII (1960), 52–58).

Jan Radomiński. Podręcznik *Zasady Arytmetyki* miał dwa wydania (1821, 1827).

Franciszek Sapalski. Podane informacje w biogramie, cytowane z drugiej ręki, wymagają uzupełnienia. W 1810 roku ukończył *Szkołę Aplikacyjną Artylerii i Inżynierów*. W 1812 wziął udział w kampanii napoleońskiej, ale rok później złożył dymisję. W latach 1813–1815 studiował w Paryżu, a w 1817 uzyskał doktorat z filozofii. W roku 1823 został dziekanem Wydziału Fizyczno-Matematycznego UJ, a dwa lata później członkiem senatu UJ (vide: *Opis Życia Franciszka Sapalskiego według jego własnoręcznego Curriculum vitae w Kancellarii Uniwersytetu Jagiellońskiego złożonego*, 19 VIII 1826). Szczegółową biografię Sapalskiego podaje J. Dianni w pracy *Franciszek Sapalski, Profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie Rzeczypospolitej Krakowskiej* (Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, seria C, z. 19 (1974), 69–90).

Patrycy Skaradkiewicz pracował w Międzyrzeczu Koryckim, a nie Koreckim.

Adolf Ernest Sagajło (a właściwie **Sagajło**). Jego biogram jest wzięty niemal dosłownie z artykułu Jadwigi Dianni, *Powstanie Towarzystwa Nauk Ścisłych w Paryżu i zarys jego działalności* (Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej, seria C, z.

18 (1974), 15–42). Autorzy nie sprawdzili jego poprawności. W tytule książki *Zasady Geometrii Analitycznej. Geometria Płaska*, tom I (Paryż 1877) jest Adolf Sagajło. Miał on syna Ernesta, również matematyka. We wstępie do *Wykładu Geometrii Wykreślnej* (Paryż 1882), ostatniej publikacji Towarzystwa Nauk Ścisłych w Paryżu, autorstwa Ernesta, czytamy: *Urodzony i wychowany we Francji, nie władając dostatecznie językiem polskim, nie byłbym znalazł sposobności dania się poznać narodowi, do którego mam zaszczyt należeć, gdyby nie zachęta i pomoc ś. p. właściciela Biblioteki Kórnickiej [...]*.

Julian Sochocki ukończył Uniwersytet Petersburski w roku 1865, a nie w 1868. Profesorem uniwersytetu został w roku 1873. (vide: I. Ja. Depman, *S.-Peterburskoje matematyczskoje obszczestwo*, Istoriko-mat. Issledovania, vyp. XIII (1960), 33–38).

Franciszek Szopowicz. W *Słowniku* czytamy: *KEN powołała go na członka Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych*. Otóż Franciszek Szopowicz **nie był** członkiem Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych (vide: S. Tync, *Komisja Edukacji Narodowej*, Ossolineum 1754, str. 70). Wśród 23 osób, które przewinęły się przez Towarzystwo, było trzech matematyków: Christian Pfeiderer, dyrektor Korpusu Kadetów, Andrzej Gawroński, tłumacz książek l’Huilliera i Simon l’Huillier. Warto też odnotować, że Szopowicz był autorem książki *Uwagi nad samogłoskami i spółgłoskami* (Kraków 1822).

Józef Przerwa Tetmajer. W biogramie (str. 245) czytamy: *Pierwszy użył szeregów zbieżnych do wyprowadzenia wzorów wyrażających pierwiastki równań algebraicznych*. Nie jest to zgodne z prawdą. Szeregów takich używał już Józef-Maria Hoene-Wroński, choć w sposób trudny do zrozumienia (Biblioteka Kórnicka, sygn. BK₄ 2225, BK₄ 2236). Charles Hermite (1858) wyprowadził wzory wyrażające pierwiastki równań algebraicznych stopnia 5 w języku funkcji eliptycznych, a więc w postaci szeregów zbieżnych. Praca Tetmajera

Résolution générale de équation trinomes, Paris, Imprimerie Cusset et Cie, 1872 zawiera przykłady numeryczne takich rozwinięć, bez podania dowodów zastosowanych formuł. John Stillwell (*Eisenstein's footnote*, Mathematical Intelligencer 17 (1995), No 2, 58–62) odnotowuje, że Ferdinand Gotthold Eisenstein podał w 1858 roku rozwinięcia w szeregi pierwiastków wielomianu $x^5 + x - \lambda$ dla małych λ . Być może Eisenstein uzyskał niezależnie wynik Hermite'a.

Władysław Zajączkowski opublikował *Wykład Nauki o Równaniach Różniczkowych* w Paryżu w 1877, a nie w 1876 roku. W Szkole Głównej Warszawskiej wydał *Odczyty z Geometrii Analitycznej* ((1865/66). Opublikował także *Wykład Analizy Algebraicznej* (1880/81). Usiłował zdefiniować tam *liczby trójrzędne*, trójwymiarowy analogon liczb zespolonych.

Poniżej przytaczam nazwiska matematyków, których brak w *Słowniku* i takich, którzy chyba tam nie powinni się znaleźć.

Brakuje **Jerzego Łosia**.

Ponadto pominięci zostali:

Julian Bayer, m.in. autor pierwszego tekstu z teorii liczb w języku polskim: *O niektórych własnościach liczb, a szczególnie o prawach ich podzielności* [...], Warszawa 1830.

Antoni Kotschul, autor *Arytmetyki praktycznej* (Wrocław 1819, u Wilhelma Bogumiła Korna).

Stanisław Przysański był nauczycielem, autorem podręcznika *Trygonometria prostokreślna* (Warszawa 1859).

Adrianus Romanus (Adrian van Roomen) znalazł swoje miejsce w *Słowniku Biograficznym Matematyków Polskich*. Dlaczego? Dwuletni pobyt w Polsce to chyba za mało. Jeżeli Romanus trafił do *Słownika*, to powinien tam być także profesor Akademii Wileńskiej od 1761 roku, **Johannes Fleuret**. Mimo, iż krótko przebywał w Polsce, jego zasługi dla matematyki polskiej są niewątpliwie większe, niż Romana.

Brakuje jezuita **Ludwika Roszkowskiego**.

Ernest Sągayło, syn Adolfa, matema-

tyk, autor podręczników, też nie zasłużył na miejsce w *Słowniku*, bo go tam nie ma.

Felix Słotwiński, profesor prawa w Liceum Krakowskim, m.in. autor publikacji *Trisectionis cujucumque anguli* [...] Cracoviae MDCCCXI; *Rozprawa o Metodzie Matematycznym w ogólności, a w szczególności: o Sposobie nauczania Matematyki Elementarnej*, Kraków 1811, też został pominięty.

Mikołaj Tomaszewski wykładał matematykę w Szkole Głównej Litewskiej od roku 1780. Brak o nim wzmianki w *Słowniku*.

Józef Wielopolski był nauczycielem matematyki w Krakowie pod koniec XVIII wieku i autorem podręcznika algebry, sprzedawanego w postaci ręcznych kopii. Brak o nim wzmianki.

Wnioski końcowe. Słownik jest źle napisany, nie wiadomo jakimi kryteriami kierowali się jego autorzy dokonując takiego, a nie innego doboru nazwisk. Biogramy są często nieścisłe, czasami błędne, zawierają luki nawet wtedy, gdy sporo wiadomo o danej osobie. Niektóre z biogramów zostały bezkrytycznie przepisane z innych źródeł. Tekst został wydrukowany niestarnie, jest wiele błędów drukarskich, części tytułów nie złożono kursywą (np. powinno być: Ignacy Zaborowski, *Jeometrya praktyczna*; Kajetan Garbiński, *Rys filozoficzny zasad rachunku losów, czyli rachunku prawdopodobieństwa*; itd.), reprodukcje podobizn matematyków są często fatalne, bez podania ich źródła pochodzenia. Publikacja jest nieudana pod każdym względem. Jedyнным, wątpliwym zresztą plusem jest to, że w końcu, po prawie dwudziestu latach, *Słownik* ukazał się. Może jednak byłoby lepiej, aby się nie ukazał. Uważam, że matematycy polscy nie powinni korzystać z tego *Słownika*. Nie sądzę też, aby można go było w istotny sposób poprawić. Trzeba przygotować nowy, z prawdziwego zdarzenia *Słownik Biograficzny Matematyków Polskich*. Bo matematycy polscy na to zasłużyli. Czytelnik takiej publikacji na ogół nie sprawdza poprawności

podanych tam faktów. Błędne twierdzenie łatwo wykryć: wskazuje się błąd w dowodzie albo odpowiedni kontrprzykład. Nieprawdziwe dane biograficzne ulegają utrwaleniu na dziesięciolecia, a czasami nawet na dłużej, gdy giną istniejące wcześniej doku-

menty. Nauka to szukanie prawdy. Niewiele tej prawdy znalazłem w *Słowniku Biograficznym*.

Witold Więslaw